

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО • LITERARY STUDIES

UDK 821.162.1.0(092):58(1-751.3)(477.46)

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2022.257963>Mariana Yemelianova*

WIZERUNEK OGRODU ZOFIÓWKA W UTWORZE THEODORE'A THEMERY'EGO *GUIDE DE SOPHIOWKA SURNOMME LA MERVEILLE DE L'UKRAINE JARDIN DE LA COURONNE SITUE PRES D'HUMAN, DANS LES COLONIKA MILITAIRES*

W artykule przeanalizowano utwór Theodore'a Themery'ego *Guide de Sophiowka surnomme la merveille de l'Ukraine Jardin de la couronne situe pres d'Human, dans les colonika militaires*, wyznaczono jego cechy, spróbowano oddzielić opisane w dziele fakty historyczne od artystycznej fikcji autora, zbadano nie opisany w innych źródłach ciekawy fakty dotyczące założenia ogrodu Zofiówka

Kluczowy słowa: Guide de Sophiowka, Human, Ukraina, ogród, legenda, kształt, Zofiówka, Metzel, Potocki.

Yemelianova Mariana. The image of Zofiówka's garden in the piece by Theodore Themery *Guide de Sophiowka surnomme la merveille de l'Ukraine Jardin de la couronne situe pres d'Human, dans les colonika militaires*.

Zofiówka Garden, built by Polish Count Szczesny Potocki, has gained world fame. This is confirmed by literary and journalistic works about this garden, written by writers and researchers from different countries. The article analyzes Theodore Themery's *Guide de Sophiowka surnomme la merveille de l'Ukraine Jardin de la couronne situe pres d'Human, dans les colonika militaires*, identifies its features, attempts to separate the historical facts described in the work from the artistic fiction. The author, interesting facts about the establishment of the Zofiówka garden, not described in other sources, were examined. One of the interesting examples of works about Zofiówka was a kind of poetic guide to the garden, written the director for 22 years of the guesthouse for noble maids in Human Theodore Themery. The article analyzes the detailed and artistically described corners of the garden in *Guide ... Theodore Themery's*, but it should be noted that when creating his work, Themery often used not only historical facts, but also legends and myths. Therefore, Themery's works are designated as literary-historical, and all the events described in the work in the article are subject to thorough analysis in order to determine whether they are fiction or historical fact. The article is an original author's attempt to research *Guide ... Theodore Themery* and the roles of this work on the formation of Zofiówka's literary image.

Keywords: Guide de Sophiowka, Humań, Ukraine, garden, legend, shape, Zofiówka, Metzel, Potocki.

Napisany w 1846 roku utwór Theodore'a Themery'ego *Guide de Sophiowka surnomme la merveille de l'Ukraine Jardin de la couronne situe pres d'Human, dans les colonika militaires*¹ jest interesujący w kontekście historycznych i literackich dziejów Zofiówki. Themery, choć był Francuzem, dobrze znał historię parku oraz wszystkie jego zakątki, ponieważ, jak to jest zaznaczane w *Guide de Sophiowka ...*, był «directeur pendant 22 ans d'un pensionnat de demoiselles nobler a Human»². Autor francuskiego przewodnika był zachwycony *Sofijówką* Trembeckiego, o czym pisał na

* **Mariana Yemelianova**, doktorantka III roku Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie (Częstochowa, Polska); e-mail: emelianova.maryana@gmail.com.

¹ Przewodnik przez Zofiówkę, zwaną Cudem Ukrainy, Carski Ogród, znajdujący się w pobliżu Humania w wojskowych koloniach.

² Dyrektor od 22 lat pensjonatu dla szlachealnych panien w Humanu (Theodore Themery *Guide de Sophiowka surnomme la merveille de l'Ukraine Jardin de la couronne situe pres d'Human, dans les colonika militaires*. Odessa, 1846, s. 2).

wstępie utworu. Komplement Francuza podkreśla sławę poematu Trembeckiego, który stał się znany po opublikowaniu przekładu na język francuski autorstwa de Lagarde'a: «La poème dans lequel Trembecki, chante le jardin de Sophiowka, a obtenu les applaudissements de sa nation ; la douceur des vers, le charme de l'harmonie, joint aux richesses immenses et a la fécondité d'expressions qu'il doit a la littérature ancienne, lui ont mérite une place distinguée dans l'estimé écrivain de tous les pays, surtout depuis la publication de ce poème en français par Me le C de Lagarde»³.

Utwór Themery'ego, podobnie jak i analizowany przeze mnie zbiór wierszy Mychajła Malinowskiego *Zofiówski motywy*, jest próbą stworzenia poetyckiego przewodnika po Zofiówce. Autor *Guide de Sophiowka ...* pisze we Wstępie o poemacie Trembeckiego, że: «Cet ouvrage, quoiqu' écrit d'un style coulant et harmonieux, et l'une des meilleures productions de la littérature polonaise, n'a pourtant point atteint le but désiré, parce qu'il ne peut servir de guide pour parcourir ce beau jardin»⁴. Podkreślając, że *Guide de Sophiowka ...* będzie opierać się na poemacie Trembeckiego, Themery stawia przed sobą konkretne cele: «... entraîne par le charme qu'offre presque a chaque pas ce délicieux séjour, j'ai entrepris, aide de la traduction du poème, de le faire parcourir dans l'ordre que j'ai cru le plus avantageux a l'amateur de la belle ainsi que de la poésie. Je dois à la vérité de dire (ne voulant pas me prévaloir de ce qui ne m'appartient pas) que la plupart des vers qui servent d'apologie aux différentes vues de cette merveille, appartiennent au traducteur de Trembecki»⁵.

Opis Zofiówki zostaje poprzedzony przez autora tragiczną i heroiczną historią Humania i Ukrainy: «Nie voulant rien laisser a désirer sur la belle contrée où est situe le jardin de Sophiowka, j'ai cru qu'ilet ait indispensable d'y joindre un mot sur l'Ukraine, sur ses anciens habitants et particulièrement sur Hunan, ville près de laquelle se trouve ce beau jardin»⁶.

Wizerunek Ukraińców i kozaków oraz związanych z nimi wydarzeń historycznych jest przez Themery'ego przedstawiony w sposób prorosyjski – Ukraińcy i ich ziemia ukazani są w kategoriach dzikości. Zaporoscy kozacy nazwani zostali «flibustiers de la Russie», autor zwraca uwagę na ich wojowniczość: «Ces kosaques Zaporoziens étaient proprement les flibustiers de la Russie: dans l'Ukraine polonaise, on les connaissait sous le nom de Haidamaks, et ils y faisaient de si fréquentes incursions, que les propriétaires n'osaient y habiter, et que leurs gérants ou chefs, demeuraient dans des forts palissades»⁷.

³ Poemat, w którym Trembecki opisuje ogród Zofiówka, zdobył poklask całego narodu; słodycz wierszy, uroczą harmonia w połączeniu z ogromnym bogactwem i płodnością wypowiedzi, którym ona zawdzięcza literaturze starożytnej, zapewniły mu zaszczytne miejsce wśród cenionych pisarzy wszystkich krajów, zwłaszcza od czasu publikacji tego poematu w języku francuskim de Lagarde (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 3).

⁴ Ten utwór, choć napisany płynnym i harmonijnym stylem, i jest jednym z najlepszych dzieł literatury polskiej, nie może osiągnąć w stopniu zadowalającym wszystkich celów, ponieważ nie może służyć za przewodnik po tym pięknym ogrodzie (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 3).

⁵ ... urzeczony urokiem, jaki daje niemal na każdym kroku ta piękna miejscowość, postanowiłam sobie, przy pomocy przetłumaczonego poematu, zrobić opis po kolei, co uważam za najkorzystniejszą dla miłośnika piękną natury i poezji. Muszę powiedzieć prawdę (nie chcąc korzystać z tego, co do mnie nie należy), że większość wierszy, które służą jako opis różnych poglądów na ten cud, należy do tłumacza Trembeckiego (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 3–4).

⁶ Ponieważ chciałem mówić poważnie o pięknym kraju, w którym znajduje się ogród Zofiówka, uważam, że trzeba dodać słowo o Ukrainie, o jej dawnych mieszkańcach, a zwłaszcza o Hunaniu, miejscu, w pobliżu którego jest ten piękny ogród (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 4).

⁷ Ci kozaki zaporoscy byli właściwie korsarzami Rosji: na polskiej Ukrainie znani byli pod nazwą hajdamaków i napadali tam tak często, że szlachcicie nie odważyli się tam mieszkać, a mieszkali tam zarządcy lub wodzowie w mocnych palisadach (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 4).

Представлена opinia nie jest prawdziwa, ponieważ terytorium Ukrainy było zamieszkane również przez przedstawicieli szlachty, którzy byli rzecznikami wysokiej kultury. Kozacy również tworzyli swoją własną cywilizację, pełną heroizmu i głębokiego patriotyzmu.

Dlatego w ukraińskiej historii i ukraińskiej sztuce ludowej kozacy byli wzorem rycerskości i symbolem walki o wolność narodu ukraińskiego.

W kulturze i literaturze ukraińskiej ta europejskiej kozacy ta kozaczyzna przedstawiane również przez pryzmat romantyzmu. Kozaków uważali za czarodziejów albo wszechwiedzących mędrców: «... серед козаків завжди були так звані “характерники”, котрих ні вода, ні шабля, ні звичайна куля, крім срібної, не брали. Такі “характерники” могли відмикати замки без ключів, плавати човном по підлозі, як по морських хвилях, переправлятися через ріки на повстині чи рогожі, брати голими руками розпечені ядра, бачити на кілька верст навколо себе за допомогою особливих “верцадел”, жити на дні ріки, залазити й вилазити з міцно зав’язаних чи навіть зашитих мішків, “перекидатися” на котів, перетворювати людей на кущі, вершників на птахів, залазити у звичайне відро й пливти в ньому під водою сотні і тисячі верстов»⁸.

Byli wśród nich przedstawiciele bardzo wysokiej kultury, starzy kozacy spędzali swojej ostatnie lata życia w klasztorach, gdzie zajmowali się pisaniem pamiętników oraz tworzeniem literatury religijnej.

Themery, w ślad za Trembeckim, mówi o bogactwie ziem ukraińskich: «... on peut dire que le lait et le miel y coulent par ruisseaux»⁹. Utwór prezentuje miejsce wybrane do założenia ogrodu. Jest to opis typowego dla tej części Ukrainy krajobrazu, ze strumieniem, drzewami, skałami, doliną, niezbyt atrakcyjnego czy osobliwego: «Sophiowka n’était jusqu’en 1796, qu’une colline sans ombrage, arrosée par un ruisseau venu d’un village voisin nomme Woytowka, dont les rives encaissées dans les fragments de granit, n’avaient pour tout ornement que quelques plantes sauvages»¹⁰.

Themery podkreśla, że dopiero działalność człowieka może je uatrakcyjnić, uczynić pięknym: «Voyons maintenant ce que l’art a su y découvrir et y créer»¹¹.

Guide de Sophiowka Themery ma znaczenie zarówno historyczne, jak i literackie. Należy jednak zauważyć, że autor niekiedy przedstawia legendy i podania narodowe jako wydarzenia historyczne. Na przykład wraca do wspomnień człowieka bliskiego Potockim, który pozostaje anonimowy. Nie można zatem być pewnym, czy cytowane przez Themery’ego słowa pochodzą od autentycznego świadka człowieka, czy są literackim odzwierciedleniem jednej z legend: « Un homme digne de foi, admis pendant bien des années dans la famille des Comtes Potocki, me disait un jour que

⁸ ... wśród Kozaków zawsze były tak zwane «charakternyky», których nie brała ani woda, ani miecz, ani zwykła kula, z wyjątkiem srebra. Takie «charakternyky» potrafiły otwierać zamki bez kluczy, pływać łodzią po podłodze jak na fale morza, przeprować się przez rzeki na filcu lub matach, gołymi rękami brać gorące jadra, widzieć kilka mil specjalnym «vertsadelem», żyć na dnies rzek, wspinać się i wychodzić z ciasno zawiązanych lub nawet uszytych worków, «przewracać się» na koty, zamieniać ludzi w krzaki, jeźdźców na ptaki, wchodzić do zwykłego wiadra i pływać w nim pod wodą setki tysięcy mil (Яворницький, Д. І. (1990). *Історія запорозьких козаків*. У 3-х т. Київ, т. 1, с. 236).

⁹ ... można powiedzieć, że mleko i miód płyną tam strumieniami (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 5).

¹⁰ Do 1796 r. Zofiówki nie było, a istniało jedynie wzniesienie bez cienia, nawadniane strumieniem pochodzącym z sąsiedniej wsi Woytówka, której brzegi, osadzone we fragmentach granitu, miały tylko kilka dzikich roślin jako ozdoby (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 7).

¹¹ Zobaczymy teraz, co sztuka była w stanie tam odkryć i stworzyć (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 7).

Sophiowka doit son origine a des promenades que faisaient souvent en ces lieux le C'' et la C'''' Potocki, peu de temps après leur mariage»¹².

Themery nazywa Potockiego drugim imieniem Feliks, nie używając jego pierwszego. Według Themery'ego hrabia Potocki przed założeniem Zofiówki mieszkał nie w Tulczynie, a w Humaniu: «En 1796, le général en chef Comte Félix Potocki, de retour dans ses biens d'Ukraine, ne voulut pas habiter sa résidence ordinaire de Tulczyn, et s'établit a Humań»¹³. Podczas jednego spaceru z żoną zauważył ludzi zmierzających do źródła i zaciekawiony sam zaczął je odwiedzać: «Un jour parcourant les environs avec sa belle et jeune épouse, il remarqua une foule de promeneurs se dirigeant vers la vallée de Kamionka dont la source alimentait la ville. Ils visitèrent plus d'une fois la source elle-même, qui par la fraîcheur et la bonté de son eau, les attirait chaque jour vers cet endroit désert»¹⁴.

Inspiracją do założenia parku był zachwyty Zofii pięknym krajobrazem oglądanym z góry. Ogród był prezentem zakochanego hrabiego: «[...] La charmante Comtesse s'extasiait sur la beauté des sites environnants: son époux qui partageait toutes ses impressions, se contentait d'applaudir a ce qu'elle disait, se gardant bien de lui laisser pénétrer la joie qu'ile prouvait et le plan qu'avaient déjà fait naître dans son âme toutes ses observations»¹⁵.

Autor przewodnika przekazuje legendę o utrzymanej w tajemnicy budowie Zofiówki. Według Themery'ego podczas pracy nad parkiem żona Potockiego przebywała za granicą: «Peu de temps après, le Comte voulant ménager une surprise a la Comtesse, projette un long voyage a l'étranger; mais avant de partir, il appelle près de lui Metzler, officier d'artillerie distingué, dont le zèle et les talents lui étaient connus. Il le chargé de convertir ce désert en un jardin, ordonnant de n'épargner ni peine, ni argent».¹⁶

Można z pewnością stwierdzić, że przekaz ten jest nieprawdziwy, ponieważ ukraiński badacz Grygory Hraban, po szczegółowym przeanalizowaniu wszystkich archiwalnych dokumentów stwierdził, że Potocka brała aktywny udział w założeniu ogrodu.

Opisując rozporządzenia, jakie Potocki wydał Metzlerowi na budowę ogrodu, autor szczegółowo przedstawia zarówno położenie przyszłego ogrodu, jak i obiekty, które miały się w nim znajdować: «de commencer ce premier jardin depuis la Kamionka jusqu'au bout de la vallée, de de prodiguer les cascades et les jets d'eau avec une magnificence digne des jardins de l'Oriet etaussi de couvrir d'arbres au riche feuillage les montagnes voisines, pour les transformer en un vaste parc anglaise. [...] un bois compose d'arbres de différentes espèces, devait aussi rattacher au jardin la route qui

¹² Pewien człowiek godny zaufania, przyjmowany przez wiele lat do rodziny hrabiów Potockich, powiedział mi pewnego dnia, że Zofiówka zawdzięcza swój początek spacerom, na które często chodzili hrabia i hrabina Potoccy niedługo po ślubie (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 8).

¹³ W 1796 r. generał hrabia Feliks Potocki, wracając do swoich posiadłości na Ukrainie, nie chciał zamieszkać w swojej zwyczajnej rezydencji w Tulczynie i osiadł w Humaniu (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 8).

¹⁴ Pewnego dnia spacerując z piękną i młodą żoną po okolicy, zauważył tłum spacerowiczów zmierzający w stronę doliny Kamionki, której źródło zasilalo miasto. Niejednokrotnie odwiedzali samo źródło, które swoją świeżością i dobrocią wody przyciągało ich każdego dnia (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 8).

¹⁵ Uroczą Hrabina wpadała w zachwyty nad pięknem okolicznych miejsc: jej mąż, który dzielił wszystkie jej wrażenia, był również zachwycony. Nie chciał jednak, by żona dostrzegła planowaną przez niego niespodziankę. (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 8).

¹⁶ Wkrótce potem Hrabia, chcący zaskoczyć Hrabinę, planuje daleką podróż za granicę; ale przed wyjazdem wezwał do siebie Metzlera, wybitnego oficera artylerii, którego szczerość i talenty były mu znane. Polecił mu przemienić tę pustynię w ogród, polecając aby nie oszczędzał kłopotów ani pieniędzy (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 9).

conduit d'Human a Biela-Cerkiew, et porter le nom de Greków, par allusion a l'origine grecque de la C''' Potocka»¹⁷.

Według Themery'ego ogród był niespodzianką przygotowywaną na urodziny Zofii w 1800 roku. Ta piękna legenda w opracowaniu autora przewodnika brzmi nie tylko przekonująco, ale i romantycznie: «se trouvait déjà bien avance lors du retour du C''' Potocki et de son aimable épouse l'an 1800. [...] Ils partent, ils arrivent: quelle douce surprise ! C'est un charmant séjour, et la belle Comtesse ne peut se lasser de louer et d'admirer tout ce qui s'offre a sa vue. Voilà l'origine de ce jardin,

Et la raison pourquoi ce beau bleu s'appela,
Non le jardin d'Éden, mais de Sophiowka»¹⁸.

Mimo wplecionych w narrację przekazów legendarnych, autor ściśle i szczegółowo opisuje proces budowy ogrodu, dowodząc tym samym ogromnej wiedzy Metzela na przykład w dziedzinie hydrauliki. Pozwoliła ona na stworzenie z małego źródła Kamienki licznych wodospadów, strumyków i dwóch stawów: «Pendant les quatre premières années, les travaux de ce nouveau jardin s'exécutèrent avec une célérité extrême et particulièrement ceux relatifs au ruisseau du haut et du bas de la vallée, de même qu'au réservoir que le Krasna Grobla aide a contenir la masse liquide qu'il renferme : car la source de la Kamionka était si petite, qu'il eut été impossible o'obrenir les cascades et les jets d'eau que l'on y a aujourd'hui, sans cette digue importante pour conserver l'eau»¹⁹.

Themery mówi również o wielkich kosztach budowy parku, co uzasadnia powierzchnią oraz dużą ilością pracowników, którzy byli zatrudnieni: « Mais elle exigea des travaux infinis et couta beaucoup d'argent, de même que les machines propres a mouvoir les énormes masses de granit et a les transporter jusqu'aux endroits ou il convenait de les placer».²⁰

Zwykle kiedy poeci opisują Zofiówkę, powołują się na jej skończony kształt. Themery w swojej pracy dokumentuje proces budowy ogrodu oraz wylicza koszty poniesione przez założyciela. Wymienia nawet kwoty, które – jak sądzono – Potocki wydał na ogród. Autor przewodnika podkreśla zaangażowanie hrabiego i ciągłe ulepszanie i powiększanie parku: «Les années suivantes , c'est-a-dire, jusqu'à la mort du Comte Félix Potocki arrivée l'an 1805, on dépensa encore beaucoup, tant pour la construction des orangeries, que pour les plantes exotiques exigeant une température très élevée, et les arbres transportés a grand frais des pays lointains ; ajoutons à cela la construction des cascades, des jets d'eau, des bassins, du canal souterrain, de l'île qui est au milieu du grand étang, enfin l'achat des statues et des vases en marbre»²¹.

¹⁷ «zacząć ten pierwszy ogród od Kamionki do końca doliny, po obfite wodospady i bicze wodne o wspaniałości godnej ogrodów Wschodu, a także pokryć sąsiednie góry, aby przekształcić je w rozległy park angielski. [...] las złożony z drzew różnych gatunków, miał też łączyć z ogrodem drogę wiodącą z Humanu do Białej-Cerkwi i nosić nazwę Greków las, nawiązując do greckiego pochodzenia hrabiny Potockiej (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 9).

¹⁸ był już na długo przed powrotem hrabiego Potockiego i jego kochanej żony w 1800 roku. [...] Przyjechali, przybyli : co za słodka niespodzianka! Jest to uroczne miejsce, a piękna Hrabina niestrudzenie chwali i podziwia wszystko, co się pojawi. To jest początek tego ogrodu, I powód, dla którego ten piękne miejsce zostało nazwane, Nie Ogród Eden, ale Sophiowka (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 10).

¹⁹ Przez pierwsze cztery lata prace nad nowym ogrodem prowadzono z niezwykłą szybkością, a szczególnie te, które dotyczą strumienia na górze i na dnie doliny oraz stawu, w którym Krasna Grobla pomaga utrzymać masę wody, ponieważ źródło Kamionki było tak małe, że nie byłoby zapewnić wodą wodospadów i strumieni, które mamy tam dzisiaj, bez tej ważnej tamy, która chroni wodę (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 10).

²⁰ Wymagało to jednak niekończącej się pracy i kosztowało dużo pieniędzy, a także potrzebno było maszyn odpowiednich do przenoszenia ogromnych mas granitowych i transportowania ich w miejsca, w których powinny być postawione (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 10).

²¹ Kolejne lata, czyli aż do śmierci hrabiego Feliksa Potockiego w 1805 roku, wydano jeszcze wiele, zarówno na budowę oranżerii, jak i na egzotyczne rośliny wymagające bardzo wysokiej temperatury oraz drzewa transportowane

Zamiarom hrabiego sprzyjał geniusz architekta. Metzel stworzył ogród, który był ogromny i majestatyczny. Załączkiem całości była część centralna – ogród angielski: «Ses premiers soins se fixèrent d'abord sur le centre du jardin, et afin d'y créer un parc anglaise, il ne fit de plantations de bois sauvages que sur les montagnes: puis il choisit des endroits commodes, pour y bâtir des ponts qui serviraient de communication entre les parcs»²².

Śmierć hrabiego nie pozwoliła na zrealizowanie wszystkich planów, ponieważ, jak pisze Themery: «Le capitaine Metzel, après la mort du Comte Potocki, se vit obligé de suspendre ses travaux et de quitter Human pour se rendre a Varsowie, on il vit jusqu'à présent»²³. Po śmierci męża Zofia Potocka: «Le Comtesse Sophie Potocka, quoique grand amateur de jardins, ne put couter le penchant qu'elle avait pour celui-ci»²⁴. Themery zarzuca Zofii obojętność wobec Zofiówki, ukazując jednocześnie jej powody – trudną sytuację wdowy, rozdział majątku przez Potockiego pomiędzy dziećmi: «Pendant les premières années de son veuvage, elle dut s'occuper a partager les biens des enfans du premier lit du Comte, et a s'absenter pour l'éducation de ses propres enfans: c'est ce qui la força de renoncer au projet d'embellir et d'agrandir ce jardin»²⁵.

Themery opisuje również krótką historię ogrodu po śmierci Zofii Potockiej, własności jej syna Aleksandra Potockiego do stanu współczesnego Themery'emu – ogrodu administrowanego przez Zarząd Kolonii Wojskowych: «Après sa mort, qui arriva en 1823, le partage des terres entre ses successeurs eut lieu: la ville d'Human et tous les biens qui en dépendent, échurent à son fil aine le C'' Aleksander Potocki; ces mêmes biens passèrent en 1831 sous l'administration du gouvernement de Kiew, qui les géra jusqu'en 1836. Depuis le 14 juillet 1836, le jardin de Sophiowka se trouve sous l'Administration des Colonies militaires»²⁶.

Może ze względu na swe prorosyjskie upodobania, Themery opisuje z zachwytem zmiany, które odbyły się w Zofiówce w związku z działaniami Zarządu Kolonii Wojskowych: «Les allées et les sentiers du jardin, sont entretenus dans les plus bel ordre, et la plus grande propreté règne partout. [...] Voila-on en es Sophiowka au moment où j'écris»²⁷.

Autor zwraca również uwagę czytelnika na wielką rolę Metzela w stworzeniu piękna ogrodu: «Honneur a Metzel! Il sut embellir la nature de charmes qui freppent

z dużą prędkością. koszt z odległych krajów; dodaj do tego budowę wodospadów, strumieni wodnych, basenów, podziemnego kanału, wyspy na środku wielkiego stawu, a na koniec zakup posągów i marmurowych wazonów (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 10).

²² Jego pierwsza troska skupiona była początkowo na środku ogrodu, żeby stworzyć tam park angielski, on posadził dzikie drzewa tylko tyko na wzgórzach, potem wybrał dogodne miejsca do zbudowania tam mostów, które służą jako komunikacja między parkami (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 11).

²³ Kapitan Metzel po śmierci hrabiego Potockiego został zmuszony do zawieszenia pracy i wyjazdu z Humana do Warszawy, gdzie mieszka do dziś (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 11).

²⁴ Hrabina Zofia Potocka, choć wielka miłośniczka ogrodów, nie dała rady zrobić dla tego ogrodu cos więcej oprócz wykazania sympatii (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 11).

²⁵ W pierwszych latach wdowieństwa musiała zajmować się podziałem majątku dzieci z pierwszego szluby hrabiego i wychowaniu własnych dzieci: to zmusiło ją do rezygnacji z projektu upiększenia i powiększenia tego ogrodu (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 12).

²⁶ Po jej śmierci, która nastąpiła w 1823 r., nastąpił podział ziem pomiędzy jej następców: miasto Human i wszelkie dobra od ją zależne przypadły jej najstarszemu synowi, Aleksandrowi Potockiemu; te same dobra przeszły w 1831 r. pod zarząd rządu kijowskiego, który zarządzał nimi do 1836 r. Od 14 lipca 1836 r. ogród Zofiówka znajduje się pod zarządem Kolonii Wojskowych (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 12).

²⁷ Alejki i ścieżki ogrodu utrzymane są w najpiękniejszym porządku, a wszędzie panuje największa czystość. [...] Oto jesteśmy w es Sophiowka jak piszę (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 12).

l'imaginations, et qui font, pour ainsi dire, succomber sous le poids des sensations inspirées par les tableaux enchanteurs qu'on y rencontre Presque a chaque pas»²⁸.

Analizując twórczość Theodore'a Themery'ego *Guide de Sophiowka surnomme la merveille de l'Ukraine Jardin de la couronne situe pres d'Human, dans les colonika militaires* i porównując ją z innymi źródłami historycznymi, można stwierdzić, że dzieło to ujawnia interesujące, nieznanne dotąd szczegóły powstania i istnienia ogrodu Zofiówki. W utworze Themery'ego szczegółowo i artystycznie opisane zakątki ogrodu, należy jednak zauważyć, że Themery przy tworzeniu swojego dzieła często wykorzystywał nie tylko fakty historyczne, ale także legendy i mity, których wiele pojawiło się już od czasu powstania Zofiówki. Dlatego prace Themery'ego można nazwać literacko-historycznymi, a wszystkie wydarzenia, opisane w pracy wymagają dogłębnej analizy z celem ustalenia, czy są to fikcja, czy fakt historyczny. Literacką wartością dzieła *Guide de Sophiowka ...* jest oryginalny poetycki opis ogrodu z wykorzystaniem cytatów z *Sofiówki* Trembeckiego.

Подано до редакції 12.03.2022 року

Прийнято до друку 29.04.2022 року

²⁸ Cześć Metzelowi! Potrafił upiększyć przyrodę urokami, które uderzają w wyobraźnię i sprawiają, że niejako ulega pod ciężarem doznań inspirowanych czarującymi obrazami, jakie spotyka się tam niemal na każdym kroku (Theodore Themery *Guide de Sophiowka ...*, s. 3).